

Świadek w procesie karnym

Świadek jest podstawowym źródłem dowodowym w każdej sprawie karnej, treść jego zeznań w zasadniczej mierze wpływa na decyzje organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, dlatego odgrywa w procesie bardzo istotną rolę, jest osobą fizyczną, która w procesie toczącym się przeciwko innej osobie, składa zeznania o faktach i właściwościach, które spostrzegła. Często to od zeznań świadka zależeć będzie rozstrzygnięcie o odpowiedzialności karnej w danej sprawie.

W teorii procesu karnego, jak również w praktyce dostrzegana jest wzrastająca rola dowodu z zeznań świadka. Zainteresowanie dowodem z zeznań świadka wynika z faktu, że mimo technicyzacji życia społecznego zeznania świadków nadal dostarczają najwięcej materiału dowodowego w sprawach karnych. Z praktyki wiadomo, że nie wiele jest spraw, w których dowód z zeznań świadka zastąpiono by dowodem rzeczowym. Świadek był, jest i nadal pozostanie niezastąpionym dowodem.

Polska procedura karna w ostatnim czasie sięgnęła po koncepcję dwóch niezwykle ważnych, zwłaszcza dla zwalczania przestępczości zorganizowanej, instytucjom: świadka anonimowego inaczej incognito oraz świadka koronnego.

Świadek anonimowy to instrument wprowadzony w celu zwalczania poczucia zagrożenia ze strony świata przestępczego, mający na celu wzmocnienie bezpieczeństwa świadków, a tym samym zwiększenie operatywności funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Ogólnie rzecz biorąc świadkiem anonimowym jest osoba fizyczna, która została wezwana do złożenia zeznań lub dobrowolnie postanowiła złożyć zeznania, które mogą mieć istotne znaczenie w danej sprawie.

Instytucja świadka anonimowego, zarówno w poprzednim, jak i w obecnym kodeksie postępowania karnego – występuje w dwóch postaciach.

Pierwszą, tzw. świadka anonimowego *sensu largo*, przewiduje art. 191 § 3 k.p.k. i jest to częściowo jedynie utajnienie niektórych danych identyfikacyjnych świadka. Zakłada się tu, że w razie uzasadnionej obawy użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby mu najbliższej w związku z jego czynnościami, świadek ten może zastrzec dane dotyczące miejsca jego zamieszkania do wyłącznej dyspozycji prokuratora lub sądu.

Drugą, pełną anonimowość świadka – świadek *incognito sensu stricte* – przewiduje art. 184 k.p.k. Zakłada on, że postanowienie o zachowaniu w tajemnicy danych osobowych świadka może być wydane jedynie, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej. Wówczas sąd a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych – o ile nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą państwową.

Instytucja świadka koronnego nie jest znana Kodeksowi Postępowania Karnego. Wywodzi się ona z procesu angielskiego i oznacza sprawcę, który w zamian za określone obietnice darowania mu kary składał zeznania obciążające innych, znacznie groźniejszych przestępców.

Instytucja świadka koronnego bardzo szybko stała się głównym orężem organów ścigania w walce z rosnącą w zastraszającym tempie przestępczością zorganizowaną, charakteryzującą się profesjonalizmem, skutecznością i trwałością. Przestępstwa popełnione przez zorganizowaną grupę są najczęściej przestępstwami „bez ofiar” i wówczas są wyjątkowo trudne do udowodnienia. Co do zasady, specyfika ochrony świadka koronnego i wiążącego się z jej stosowaniem programu ochrony świadków

wynika z faktu, iż świadkiem jest podejrzany o współudział w przestępstwie popełnianym w zorganizowanej grupie przestępczej. Podejrzany staje się więc świadkiem, wobec którego wstrzymane zostaje ściganie karne, w zamian za obietnicę złożenia pełnych zeznań w procesie prowadzonym przeciwko osobom objętym przestępczym porozumieniem.

Zakres ochrony świadków koronnych jest szeroki, ochroną obejmowane są już osoby w fazie przygotowania do roli świadka koronnego, zakres pomocy nie jest jednakowy w każdym przypadku. Pomoc ma charakter wyjątkowy, korzystają z niej przestępcy za państwowe pieniądze. Cechuje ją ciągłość – trwa do czasu ustania niebezpieczeństwa, ale znając działania zorganizowanej przestępczości, może mieć permanentny charakter.

Kodeks postępowania karnego nakłada na świadka pewne prawa i obowiązki procesowe wobec wymiaru sprawiedliwości. Obowiązki można podzielić na wynikające z konieczności zapewnienia pełnego udziału świadka w postępowaniu karnym oraz na wywodzące się z potrzeby prawidłowego ustalania przez organ procesowy okoliczności mających znaczenie dla sprawy.

Do obowiązków zaliczamy następujące powinności:

- obowiązek stawienia się na wezwanie organu procesowego;
- obowiązek złożenia zeznań;
- obowiązek złożenia przyrzeczenia prawdomówności;
- obowiązek zeznania prawdy;
- obowiązek poddania się oględzinom i badaniom;
- obowiązki związane ze szczególnym ukształtowaniem warunków przesłuchania.

Świadek ma również do dyspozycji określoną gamę uprawnień procesowych, w tym szczególnie:

- prawo do odmowy składania zeznań w określonych sytuacjach;
- prawo do uchylania się od odpowiedzi na pytania;
- prawo przesłuchania świadka z wyłączeniem jawności;

- prawo do zastrzeżenia danych osobowych;
- prawo do zwrotu poniesionych wydatków.

Osobowym środkiem dowodowym, w szczególności zaś zeznaniom świadków, zachodzi poważna rola w postępowaniu karnym. W ogromnej większości spraw zeznania świadków stanowią zasadniczy materiał dowodowy, informacje w formie zeznań przekazywane przez świadka organowi procesowemu wskazują na fakty treściowe dla ustalenia przebiegu zdarzenia będącego przedmiotem postępowania. Dla organu procesowego mogą one stanowić podstawę do podejmowania decyzji procesowych w postępowaniu przygotowawczym. Celem każdego przesłuchania jest uzyskanie informacji o osobach, miejscach, faktach, zjawiskach czy stosunkach, które mogą być wartościowe do ustalenia prawdy obiektywnej w konkretnej sprawie.

Każde przesłuchanie świadka należy poprzedzić odpowiednimi przygotowaniem, które powinny objąć zarówno zaznajomienie się z dotychczasowymi wynikami prowadzącego postępowania, jak i zebranie podstawowych informacji o osobie przesłuchiwanej.

W zakres tego przygotowania wchodzić powinny przede wszystkim takie czynności, jak:

- zaznajomienie się z dotychczasowymi wynikami postępowania i dokonanie analizy już zebranych dowodów w danej sprawie;
- w razie potrzeby dokonanie oględzin miejsca zdarzenia, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przedmiot przesłuchania;
- odtworzenie sytuacji na podstawie posiadanych protokołów oględzin, szkiców, materiałów poglądowych;
- poznanie osobowości świadka i zebranie danych osobopoznawczych o nim;
- uzupełnienie wiedzy z określonej dziedziny poprzez zapoznanie się z odpowiednią literaturą, zebranie niezbędnych informacji;

- przygotowanie założeń organizacyjnych i taktycznych przesłuchania;
- sporządzenie planu przesłuchania.

Przesłuchanie świadka jest czynnością procesową i jego przebieg musi odpowiadać wymogom kodeksu postępowania karnego, należy jednak także uwzględniać psychologiczne i taktyczne metody skutecznego uzyskiwania informacji od świadka. Ze względu na te wymogi przesłuchanie świadka dzieli się na etapy, przy czym podziały dokonywane w doktrynie różnią się stopniem szczegółowości, innym nazwaniem poszczególnych faz i przenoszeniem akcentów bądź na elementy psychologiczne, bądź na procesowe, które poprzedzają nieformalną, swobodną rozmowę.

Za najpełniejszy należy uznać podział faz przesłuchania zaproponowany przez T. Hanauska. Autor ten rozróżnia pięć etapów przesłuchania: fazę zapoznawczo-orientacyjną (m.in. uzyskanie danych osobowych, przeprowadzenie krótkiej i swobodnej rozmowy na obojętny temat w celu zorientowania się w cechach osobowości świadka, w jego poziomie umysłowym, stanie emocjonalnym, kondycji psychicznej itp.); czynności wstępne (m.in. sprawdzenie tożsamości, zorientowanie się, czy nie zachodzą przeszkody do przeprowadzenia przesłuchania); etap zeznań spontanicznych; etap pytań i odpowiedzi, mających na celu uzupełnienie, wyjaśnienie lub kontrolę wypowiedzi, oraz czynności końcowe.

Nie zawsze dotarcie do prawdy materialnej jest proste, a najskuteczniejszą metodą jest prawidłowo poprowadzone przesłuchanie świadków czy podejrzanych. Przesłuchanie należy do tej grupy czynności procesowych, które są najczęściej wykorzystywane w procesie karnym. Podlegają mu m.in. świadkowie, podejrzani, biegli. Niekiedy przebieg i taktyka przesłuchania mogą przybrać szczególną formę. Polska procedura karna przewiduje bowiem pewne szczególne formy przesłuchania świadka, do której należy zaliczyć:

- przesłuchanie świadka małoletniego;
- przesłuchanie biegłego;

- przesłuchanie osoby w podeszłym wieku;
- przesłuchanie osoby w ciężkim stanie zdrowia.

Jak zauważył angielski kryminalistyk C. S. Price: „W 90% spraw występują głównie dowody osobowe, w tym przede wszystkim świadkowie, i nie sposób z nich nie skorzystać, zwłaszcza gdy innych dowodów w tych sprawach nie ma”. Dlatego też należyte wykorzystanie oraz właściwa ocena zeznań świadka może odegrać ogromną rolę w procesie ustalania prawdy sądowej, a w szczególności przyczynić się do wykrycia sprawcy i wyjaśnienia okoliczności popełnienia przestępstwa.

Podsumowując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, że świadek jest podstawowym źródłem dowodowym w procesie karnym. W procesie karnym świadek dostarcza środka dowodowego w postaci zeznań. Truizmem jest bowiem stwierdzenie, że mimo olbrzymiego postępu w ciągu ostatniego stulecia oraz wzrostu wykorzystania rzeczowych źródeł i środków dowodowych z nich wynikających w postępowaniu dowodowym, zeznania świadków niezmiennie należą jednak do najważniejszych.